

خلاصه درس ۱۰ جغرافیا (۲)

« کشور، یک ناحیه سیاسی »

با این جمع بندی، نکات درس ۱۰ جغرافیا (۲) را به خوبی بیاموزید.

ارکان ناحیه سیاسی: نظام مدیریت، سازه (ساختار) انسانی ، قلمرو فضای جغرافیایی
ارکان کشور: نظام سیاسی (حکومت) ، جمعیت (ملت) ، سرزمین
امروزه ۱۹۳ کشور مستقل در جهان وجود دارد که عضو سازمان ملل متحد هستند.

۱- ارکان بنیادی کشور

الف) سرزمین: هر کشور بخشی از سطح زمین را اشغال کرده و زیست‌گاه مشترک افرادی است که به آن کشور تعلق دارند.

ب) جمعیت (ملت): هر کشور دارای جمعیتی است که در محدوده سرزمین مستقر و مقیم هستند و برای اداره امور خود نظام سیاسی و حکومتی را تأسیس می‌کنند.

ج) نظام سیاسی: در واقع همان حکومت است که وظیفه اداره امور سرزمین و جمعیت را بر عهده دارد.

حاکمیت؛ حاکمیت یعنی داشتن استقلال و بر کنار بودن از نظر نظارت‌های دولت‌های خارجی.

حاکمیت یک کشور بیانگر مستقل بودن و اقتدار سیاسی آن است.

تعریف کشور: عبارت است از یک ناحیه‌ی سیاسی مستقل که دارای سرزمین مشخص، جمعیت دائمی و مقیم و حکومت مرکزی است و بر امور داخلی و خارجی خود حاکمیت دارد.

الف) سرزمین:

۱- فضا و قلمرو جغرافیایی یک کشور

۲- فضا یا سرزمین یک کشور دارای منابعی است و عرصه‌ای برای فعالیت‌های اقتصادی و کار و زندگی مردم آن کشور

۳- یکی از بنیادهای هویتی افراد

۴- هویت مکانی، احساس تعلق است که در یک فرد یا گروه به واسطه ارتباط با یک مکان برانگیخته می‌شود.

۵- کجایی بودن نشان دهنده مکانی است که فرد به آن تعلق، دلبستگی و عاطفه دارد.

۶- تعلق‌ها و وابستگی‌های زادگاهی و وطنی بسیار پایدار و عمیق است و حتی کسانی که سال‌ها از وطن خود دور بوده‌اند آرزوی بازگشت به وطن را دارند.

۲- مرز

مرز خطی اعتباری و قراردادی است که برای تعیین حدود یک ناحیه سیاسی، از جمله کشور، بر روی زمین مشخص می‌شود.

مرزهای سیاسی مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی کشورها از یکدیگر هستند.

اهمیت مرزها در این است که قلمرو رسمی اعمال مدیریت سیاسی هر کشورند و حدود حاکمیت و اداره یک حکومت را تعیین می‌کنند.

مرز آخرین حد قلمرو زمینی، دریایی و هوایی هر کشور است.

امروزه خطوط مرزی کشورها ارزش حقوقی و بین‌المللی دارند؛ زیرا محدوده‌های کشورهای هم‌مرز، در اسناد سازمان ملل متحد ثبت می‌شود.

الف) انواع مرزها

۱- مرزهای طبیعی

۲- مرزهای غیر طبیعی (مصنوعی)

۱- مرزهای طبیعی

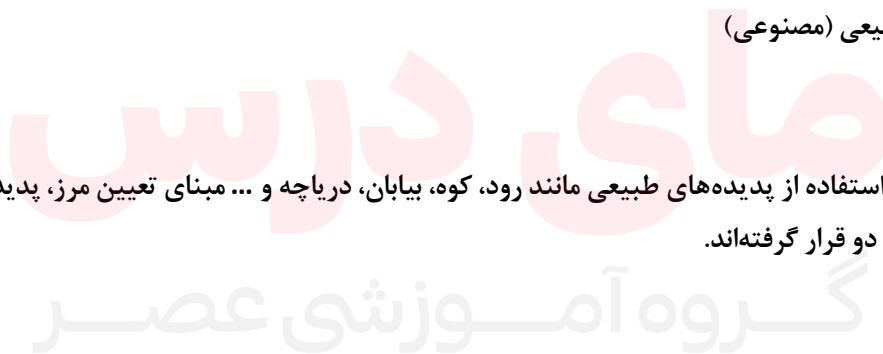
- خطوط مرزی با استفاده از پدیده‌های طبیعی مانند رود، کوه، بیابان، دریاچه و ... مبنای تعیین مرز، پدیده‌های طبیعی هستند، که بین آن دو قرار گرفته‌اند.

۱- کوه‌ها:

- در تعیین خط مرزی از امتداد ارتفاعاتی که میان دو کشور قرار گرفته، استفاده می‌کنند.

- برای تعیین خط مرزی در امتداد رشته‌کوه‌ها، خط الرأس کوه‌ها در نظر گرفته می‌شود.

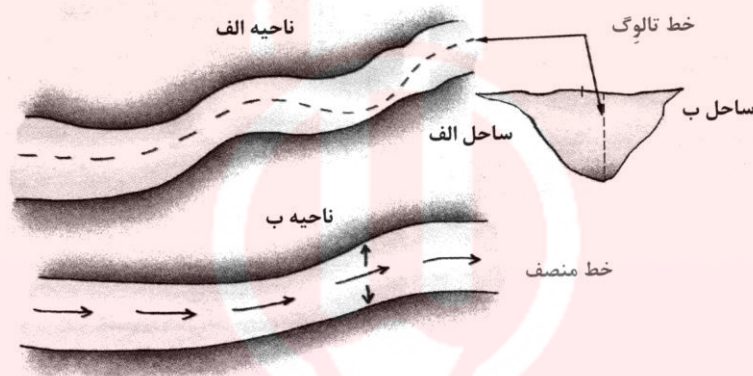
- خط الرأس خطی است که از متصل کردن نوک بلندترین نقاط کوهستانی به یکدیگر به وجود می‌آید.

www.maydars.ir

۲- رودها:

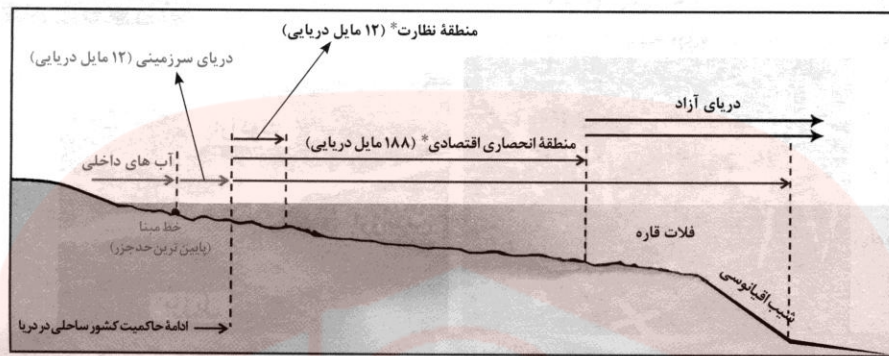
- زمانی که یک رود، مرز بین دو کشور است از خط منصف یا تالوگ برای تعیین مرز استفاده می‌شود.
- خط منصف خطی است که از وسط رودخانه می‌گذرد و فاصله مرز از هر دو ساحل به یک اندازه است.
- وقتی خط مرزی عمیق‌ترین نقاط بستر رود را به هم متصل کند به آن تالوگ می‌گویند.
- تالوگ بهترین خط مرزی در رودهای قابل کشتی‌رانی است، چون هر دو کشور حق کشتی‌رانی در دو طرف آن را دارند.

تعیین خط مرزی رود به صورت تالوگ و خط منصف

۳- دریاها:

- بیشترین کشورهای جهان و کشور ما به علت مجاورت با یک یا چند دریا، مرزهای دریایی دارند.
- برای تعیین مرز دریایی، ابتدا خط مبنا را معین می‌کنند.
- به آب‌های پشت خط مبنا (به طرف ساحل) آب‌های داخلی می‌گویند که کشور مجاور دریا مالک آن است.
- از خط مبنا به سمت دریا تا حدود ۱۲ مایل دریایی (۱۸۵۲ متر) دریای سرزمینی نامیده می‌شود که آن هم متعلق به کشور مجاور دریا است و سایر کشورها در این منطقه حق عبور و مرور بدون ضرر دارند.

آب های آزاد به بخش هایی از دریا می گویند که در مالکیت هیچ کشوری قرار ندارد و در این منطقه کشتی رانی، فعالیت نظامی، ماهیگیری، ایجاد تأسیسات و تحقیقات برای همه کشورها آزاد است؛ به شرط اینکه: محل دریاوردی بین المللی نباشد.

۲- مرزهای غیر طبیعی (مصنوعی)

در بخش هایی از زمین که امکان استفاده از پدیده های طبیعی برای تعیین خط مرزی وجود ندارد، از این نوع مرزها استفاده می شود.

در این نوع مرزها با استفاده از مختصات جغرافیایی (مدارها و نصف النهارها) خط مرزی تعیین می شود؛ مثل مرز بین کانادا و آمریکا بر روی مدار ۴۹ درجه شمالی

با توافق دو کشور همجوار مرزهای مصنوعی (هندسی) روی زمین علامت گذاری می شود، مانند مرز ایران و افغانستان.

(ب) انواع مرز از نظر پیدایش و شکل گیری

۱- مرزهای پیشتاز (قبل از سکونت)

۲- مرزهای تطبیقی

۳- مرزهای تحمیلی

۱- مرزهای پیشتاز:

مرزهایی که از زمان‌های قدیم در نواحی خالی از سکنه ترسیم شده‌اند.

این مرزها بعدها مورد قبول ساکنان دو کشور همسایه قرار گرفته‌اند.

این نوع مرزها مشکلی ایجاد نمی‌کنند.

(مثال) مرز کانادا و آلاسکا که بعدها به تدریج مردم در دو طرف آن اسکان یافته‌اند.

۲- مرزهای تطبیقی:

مرزهایی که با تعیین شرایط فرهنگی تعیین می‌شوند.

این مرزها گروه‌های انسانی را که از نظر قومی، زبانی، دینی و غیره متفاوت‌اند از یک‌دیگر جدا می‌کنند.

(مثال) مرز هند و پاکستان که پس از جدایی و استقلال پاکستان از هند، در تعیین آن دقت شد تا منطقه مسلمان‌نشین از هندونشین جدا شود.

۳- مرزهای تحمیلی:

مرزهایی که در تعیین آن‌ها شرایط فرهنگی در نظر گرفته نشده است.

این نوع مرز افراد یک قوم یا ملت را که دارای دین و زبان مشترک‌اند، را از هم جدا می‌کند.

موجب می‌شود افراد یک قوم در دو کشور همسایه و تحت دو حکومت جداگانه قرار بگیرند.

(مثال) مرز کشورهای استعمارگر آفریقایی که توسط استعمارگران بدون توجه به اقوام و فرهنگ‌ها ایجاد شده است یا مرز بین کره شمالی و کره جنوبی.

مرز بین کره شمالی و جنوبی:

تقسیم کره به دو قسمت شمالی و جنوبی در سال ۱۹۴۵، پس از پایان جنگ جهانی دوم

کره شمالی به بلوک شرق کمونیستی یعنی اتحاد جماهیر شوروی و اروپای شرقی، پیوست.

کره جنوبی به بلوک غرب پیوست.

تعیین مرز دو کشور روی مدار ۳۸ درجه طبق توافق امریکا و اتحاد جماهیر شوروی سابق

ج) مرزهای هوایی

هر کشور علاوه بر حاکمیت بر مرزهای زمینی، در صورت مجاورت با دریا بر دریای سرزمینی هم حاکمیت دارد و بر فضای بالای سرزمین خود هم می‌تواند ادعای حاکمیت داشته باشد.

مرز هر کشور مانند یک دیواری فرضی است که دور تا دور سرزمین آن را احاطه کرده است و از طرف بالا به سمت جو نیز ادامه دارد.

هواپیماها برای عبور از مرزهای هوایی هر کشور باید اجازه بگیرند و ورود خود را به آسمان آن کشور اطلاع دهند.

۳- اهمیت مرزها

مرزها از دیرباز کانون پژوهش‌های جغرافیایی سیاسی بوده است.

مرزها حاکمیت ملی یک کشور محسوب می‌شوند.

مرزها در روابط یک کشور با کشورهای همسایه تأثیرگذار هستند و عاملی برای ثبات و آرامش یا اختلاف منازعه هستند.

حساسیت و نظارت و مراقبت ویژه‌ای بر مرزها وجود دارد.

از جنگ جهانی دوم تاکنون، تقریباً نیمی از کشورهای دنیا درگیر اختلافات مرزی با کشورهای همسایه خود هستند.

کشور ما حدود ۸۷۵۵ کیلومتر مرز با کشورهای همسایه دارد و با ۱۵ کشور از راه دریا و خشکی هم‌مرز است.

مرزبانان پر تلاش نیروی انتظامی از مرزهای کشور محافظت می‌کنند و نیروی دریایی جمهوری اسلامی هم مراقبت از مرزهای دریایی را بر عهده دارند. ساکنان نواحی مرزی هم با مشارکت مرزبانان از استقلال و امنیت کشورمان دفاع می‌کنند.

www.my-dars.ir

ویژگی‌های مرزها:

۱- جابه‌جایی مسافران

۲- مبادلات بازرگانی (صادرات و واردات کالا)

۳- توسعه اقتصادی کشورها

امن بودن یا نبودن مرزها بر رونق اقتصادی کشورها تأثیرگذار است.

امروزه در کشور ما این پایانه‌ها وجود دارد:

۱- پایانه‌های مرزی هوایی در فرودگاه‌ها

۲- ۲۰ پایانه مرزی مسافری

۳- حدود ۵۰ پایانه مرزی مبادله کالا با همسایگان

نکته: در مجاورت برخی از پایانه‌های مرزی کشورمان، بازارچه مرزی نیز به وجود آمده است.

۴- تقسیمات کشوری

حکومت‌ها برای اداره آسان‌تر فضای جغرافیایی کشورها و ارائه خدمات مناسب به شهروندان، به مرزبندی سیاسی-اداری در داخل کشور می‌پردازند.

میزان اختیارات واحدهای سیاسی درون کشور از لحاظ بودجه تأمین مالی در کشورهای مختلف متفاوت است و به نوع نظام سیاسی آن کشور بستگی دارد.

۵- پایتخت، کانون سیاسی کشور

مرکز اقتدار سیاسی کشورها

پخش شدن فرمان‌ها و تصمیمات سیاسی از این نقطه مرکزی در سراسر کشور

استقرار رؤسای قوای سه‌گانه، وزارتخانه‌های خارجی، سازمان‌های اصلی دولت‌ها و سفارتخانه‌های خارجی در پایتخت‌ها

مکان تصمیم‌گیری‌های سیاسی و ملاقات سران یک کشور با نمایندگان حکومت‌های سایر کشورها

تبدیل شدن به بزرگ‌ترین و مهم‌ترین شهر کشور یا کلان شهر

عوامل مؤثر در انتخاب یک مکان به عنوان پایتخت:

۱) داشتن قابلیت‌های محیطی مناسب؛ مثل دسترسی به آب و اراضی حاصل‌خیز

۲) داشتن جمعیت قابل توجه

۳) محل تقاطع راه‌های ارتباطی بودن و دسترسی آسان به سرتاسر کشور به‌ویژه مرزها

۴) داشتن قابلیت دفاعی مناسب و دور بودن از مرزها

نکته: برخی از پایتخت‌ها دارای قدمت طولانی اند و موقعیت پایتختی خود را تا سال‌های طولانی حفظ می‌کنند.

برخی کشورها پایتخت را به دلایلی از یک شهر به شهر دیگر منتقل می‌کنند.

مثال) انتقال پایتخت از شهر ریودوژانیرو به برازیلیا در کشور برزیل

موجب تبدیل آن‌ها به کلان‌شهرها می‌شود که روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی با سایر کشورها، بستن پیمان‌ها و قراردادهای همکاری با نهادهای بین‌المللی، پیشگیری از جنگ، برقراری صلح و توسعه همکاری‌های تجاری و ...

تمرکز قدرت سیاسی و وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دولتی در پایتخت‌ها

پیامدهایی چون رشد جمعیت، ترافیک، آلودگی هوا، کمبود مسکن و خدمات و ... را به دنبال دارد.

۶- ملت

عنصر بنیادین یک کشور که بدون آن کشور معنا و مفهومی ندارد.

ملت جمعیتی است که در قلمرو یک سرزمین مشخص مستقر شده و دارای اشتراکات تاریخی، زبانی، مذهبی و اقتصادی و آرمان‌های مشترک باشد.

هویت یک ملت ریشه در تاریخ و فرهنگ مشترک آن دارد و این هویت طی سال‌های متوالی ایجاد شده است.

افراد یک ملت به دلیل همین اشتراکات با یکدیگر احساس همبستگی می‌کنند.

حس ملی‌گرایی تا زمانی مورد تأیید است که به میهن‌پرستی افراطی (ناسیونالیسم) یا برتری‌جویی یک ملت نسبت به دیگر ملت‌ها و نادیده گرفتن حقوق آن‌ها منجر نشود.

www.my-dars.ir

۷- حکومت

وظایف عمده مدیریت

۱- اداره امور سرزمین = حراست از قلمرو و مرزهای کشور، دفاع در برابر هجوم دشمنان، حفظ منابع طبیعی و بهره‌برداری از آنها

۲- اداره سازه یا ساختار انسانی = وضع قوانین و مقررات، رسیدگی به اختلافات، قضاوت، خدمات رسانی به مردم و رفاه و تأمین اجتماعی و بهداشت، آموزش، خدمات فرهنگی، برقراری نظم و امنیت و ...

۳- روابط خارجی

۸- الگوی مدیریت سیاسی فضا

حکومت‌ها از نظر مدیریت فضای جغرافیایی کشور و توزیع قدرت در پهنه سرزمین سه گروه عمده را تشکیل می‌دهند:

الف) نظام سیاسی تک ساخت (یکپارچه)

ب) نظام سیاسی فدرال

ج) نظام سیاسی ناحیه‌ای و ترکیبی

الف) نظام سیاسی تک‌ساخت (یکپارچه)

این نوع نظام از اروپا به سایر نقاط جهان انتشار پیدا کرد و کشور فرانسه از پیشگامان این الگو است.

در این نوع نظام سیاسی، کشور به واحدهای سیاسی و اداری کوچک‌تر (مثال) استان، شهرستان و ... تقسیم شده اما حکومت مرکزی حدود اختیارات آنها را تعیین می‌کند.

اختیارات محلی در این نوع نظام محدود و نظام قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری متمرکز است.

اعمال قدرت سیاسی از پایتخت به سایر نواحی کشور و اجرای تصمیمات دولت مرکزی توسط مدیریت‌های محلی صورت می‌گیرد.

مجلس قانون‌گذاری ملی در مرکز وجود دارد و قوانین و مقررات و تشکیلات اداری در تمام کشور همسان است.

مثال) در ایران که دارای این نوع نظام سیاسی است تشکیلات ادارات آموزش و پرورش و قوانین و موضوعات کتب درسی در همه استان‌ها یکسان است.

ب) نظام‌های سیاسی فدرال

کشور به چند ایالت تقسیم می‌شوند و ایالت‌ها دارای اختیارات زیادند.

حکومت و توزیع قدرت در دو سطح: (۱) سطح فدرال (ملی و حکومت مرکزی) - (۲) سطح ایالات (منطقه)

وجود حکومت و نیروی تصمیم‌گیری، در سطح ملی، قوه مقننه، قضائیه و مجریه مستقل هستند.

استقرار مجلس نمایندگان و سنا در کشور و مجلس ایالتی در هر ایالت.

انجام قانونگذاری برخی قوانین یک ایالت با ایالت دیگر متفاوت است و هر ایالت به‌طور مستقل در امور برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی و اجتماعی به‌طور مستقل تصمیم‌گیری و عمل می‌کند.

حکومت مرکزی نقش هماهنگ‌کننده و ارتباط‌دهنده ایالت‌ها را بر عهده دارد.

ایالت‌ها در دفاع، سیاست‌های خارجی و واحد پول ملی از حکومت مرکزی تبعیت می‌کنند.

مثال) در الگوی فدرال در کشوری نظیر استرالیا، قوانین آموزش و پرورش، نوع برنامه‌های درسی و دوره‌های تحصیلی در ایالت‌های مختلف، متفاوت است.

کشورهای فدرال و کشورهای یکپارچه از نظر واگذاری اختیارات به واحدهای سیاسی - اداری خود کاملاً شبیه هم نیستند و درجه و میزان تمرکز حکومت و همچنین اختیارات واحدهای متفاوت است.

ج) نظام سیاسی ناحیه‌ای و ترکیبی

بخش اعظم کشور به صورت تک‌ساخت است.

فقط یک یا چند بخش کوچک به صورت ناحیه‌ای و خودمختار اداره می‌شوند.

مناطق خودمختار دارای اختیارات سیاسی و اجرایی ویژه‌ای در ناحیه خود هستند.

مثال) نظام سیاسی کشورهای عراق، جمهوری آذربایجان و انگلستان

۹- پیدایش و بقای یک کشور

کشورهای جهان بر پایه یک یا چند عامل بوجود می آیند و ادامه حیات می دهند.

مهم ترین عوامل پیدایش و بقای یک کشور: هویت ملی، همبستگی ملی و پیوستگی سرزمینی

اگر عوامل و بقای یک کشور تضعیف شود، کشور در معرض نابودی و فروپاشی قرار خواهد گرفت.

بر حکومتها و ملتها لازم است که عوامل پیدایش و بقای کشور خود را بشناسند و برای حفظ و تقویت آن تلاش کنند.

مای درس

گروه آموزشی عصر

www.my-dars.ir